

Ἡ μεσοβυζαντινὴ πόλη

Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ τέλη τοῦ 10ου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ 11ου αἰ. εἶναι ἐκτεθειμένη στὶς βουλγαρικὲς ἐπιδρομὲς, ἡ ἐνδοχώρα της ἔχει καταληφθεῖ καὶ τὰ αυτοκρατορικὰ στρατεύματα εἶναι ἀπασχολημένα στὴ Μ. Ἀσία καὶ στὴν Ἱταλία. Ὅταν ὁ Βασιλεὺς Β' κατορθώσῃ νὰ ὀργανώσει τὸ στρατό του καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν ἐχθρό, μετὰ τῆς νίκης στὸ Σπερχειό, τὰ βουλγαρικὰ κάστρα ἡ παραδίδονται ἡ καταλαμβάνονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Οἱ Βούλγαροι διοικητὲς ποὺ παραδίδονται παίρνουν τιμητικὰ ἀξιώματα καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μείνουν στῆ Θεσσαλονίκη ἡ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ Δραγάνας διοικητὴς Ἰδέουσης, ὁ ὁποῖος παίρνει τὴν ἀδεια νὰ μείνει στῆ Θεσσαλονίκη καὶ παντρεύεται τὴν κόρη τοῦ περιβατορίου τοῦ Ἁγ. Δημητρίου· θὰ φύγει δύο φορὲς πῶς στὴ Βουλγαρία καὶ θὰ ἐπιστρέψῃ στὴ Θεσσαλονίκη.

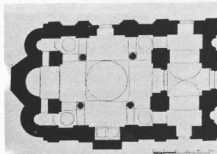
Οἱ σχέσεις δηλαδὴ Βυζαντινῶν καὶ Βουλγάρων, παρ' ὅλη τὴν ἐμπόλεμη κατάσταση, εἶναι σχέσεις δύο ὀρθόδοξων γειτονικῶν λαῶν. Ὅπου οἱ μὲν Βούλγαροι ζητοῦν νὰ ἀποδευμευτοῦν ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῶν Βυζαντινῶν καὶ συγχρόνως εἶναι δέσμιοι τοῦ πολιτισμοῦ τους. Ἡ δὲ Θεσσαλονίκη σημαίνει ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς Βούλγαρους τὴ μεγάλη κοντινὴ πόλη μὲ διέξοδο στὴ θάλασσα.

Μέχρι τὸ 1014, ποὺ ὁ στρατός τῶν Βουλγάρων καταρπώνεται στὸ Κλειδί, οἱ πόλεμοι συνεχίζονται μὲ μικρὰ διαλείμματα, ὁ Βασιλεὺς ἐπισκέφεται τὴ Θεσσαλονίκη κι ὀργα-

νώνει ἀπ' ἐδῶ τὶς ἐκστρατείες του. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πολέμων ἐπισκευάζονται τὰ τεῖχη τῆς πόλης.

Ἀπὸ τὸ 1014 -19 ἀνακληρῶνεται ἡ ἀνακατάληψη ὅλων τῶν ἐδαφῶν στῆ Βαλκανικὴ χερσόνησο καὶ κλείνει ἔτσι ἡ ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου, ποὺ ἀρχισε ἀπὸ τὸ 10ο αἰ. Ὁ Βασιλεὺς ὑποβιβάζεται τὸ πατριαρχεῖο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀὐτοκέφαλης ἀρχιεπισκοπῆς, ἡ ὁποία ἀποσπᾶ ἀπὸ τὴ μητρόπολη Θεσσαλονίκης τὴν ἐπίσκοπὴ Σερβίων, Βεροίας καὶ Μελενίκου.

Μετὰ τὸ 1019 ἐπικρατεῖ σχετικὴ εὐρήνη καὶ εὐημερία στὴν Θεσσαλονίκη. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κτίζεται καὶ ἡ Μονὴ Ἀκαπίου ἀπὸ τὸν Φώτιο Θεσσαλίας, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Βασιλεῖος Β'. Ὁ Φώτιος Θεσσαλίας εἶναι ἀπὸ τὶς κυρίαρχες μορφὲς τοῦ μοναχικοῦ θίους καὶ παίζει σοβαρὸ ρόλο στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ. Ἡ μονὴ ἦταν ἀφιερωμένη στὸ Χριστὸ Ἰωήτα. Τὸ ὄνομά της πιθανόν νὰ ἔχει σχέση μὲ τὴν οἰκογένεια Ἀκάπην, ποὺ ἔδωσε διοικητικὸς ὑπαλλήλους σ' ὅλο τὸ 11ο αἰ. Ἀκόμα δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐντοπιστεῖ ὁ χώρος τῆς μονῆς μέσα στὴν πόλη. Ἐνα ἀπὸ τὰ σοβαρὰ προβλήματα τῆς βυζαντινῆς τοπογραφίας τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ἡ τοποθέτηση τῶν μνημείων ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἱστορικὲς πηγές, μὲσα στὸν χώρο τῆς σύγχρονης πόλης. Οἱ ἱστορικὲς πηγές ποὺ δὲν ἐκδόθηκαν ἀκόμα, ἡ μερικὴ καὶ ἔλλειπτης μελέτῃ τῶν δημοσιευμένων πηγῶν, ἡ γρήγορῃ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλης, ποὺ δὲν ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἀρχαιολόγους νὰ ἐντοπίσουν τοὺς χώρους, κάνουν δύσκολο αὐτὸ τὸ ἔργο κι ὅσο περνᾷ ὁ χρόνος σχεδὸν ἀδύνατο.

7. Κάτοψη τῆς Παναγίας τῶν Χαλκεῶν, Καντζιζλαρ τζαμι, ὅπως τὴν ἔλεγον οἱ Τούρκοι, τζαμι τῶν Χαλκοματάδων ἀκόμα καὶ σήμερα τὸ ἐργαστήριον τῶν χαλκοματῶδων θρίσκονται στῆ Δ. πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ νοὸς θρίσκεται στὰ πόρτα τῆς ρωμικῆς ἀγορᾶς, στὸ κέντρο τῆς πόλης καὶ δὲν μὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀρχικὴ τοῦ ὀνομασία.

8. Ν. ὀψη τῆς Παναγίας τῶν Χαλκεῶν. Ὁ νοὸς εἶναι ἀποκτομένος τὴν τεχνικὴ τῆς κρυσμένης πλίνθου, δηλ. ἐπῶλληες σειρὲς πλίνθων, καθὲ δεύτερη σειρὰ καλυπτεται μὲ τὸν ἄρμω ὡστε ἡ ὀψη τῆς τοιχοδομίας νὰ εἶναι σειρὰ πλίνθων καὶ σειρὰ ἰσοπαχων ἄρμων.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Βασιλεῖος Β' (1025), ἡ αυτοκρατορία ἐξερκολεῖται νὰ εἶνε στιγμῆς μεγαλειού, σπριγμένη κυρίως στὴν καλὴ διοικητικὴ καὶ διεύθυνση τῶν προβλημάτων ἀπὸ τοὺς προηγούμενους αυτοκράτορες. Ἡ πραγματικὴ γίνεται ὅσο ποτὲ ἄλλοτε τὸ κέντρο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μεγαλειού τῆς αυτοκρατορίας, ἐνῶ ἡ ἐπαρχία παραμελεῖται. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἰσως ἡ μόνη ἀδύνατη πόλη ἐκτός ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κτίζεται στὸ κέντρο τῆς πόλης ἡ Παναγία τῶν Χαλκεῶν ἀπὸ τὸν πρωτοσπαθάρη Χριστόφορο (εἰκ. 7.8). Ἡ ἐπιγραφή τῆς εἰσοδῆς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ ἐκκλησία κτίζεται ὅσο πρὶν βέβηλο τόπο, δὲν ἔβρουμε ὅμως ἀν ἐννοεῖ εἰδωλολατρικὸ νὰ ὀ ἄπλως λαϊκὸ χώρο, ὄχι ἐκκλησιαστικὸ. Πάντως, στὰ μέσα τοῦ 11ου αἰ. καὶ στὸ κέντρο τῆς πόλης, ὑπάρχουν κενοὶ χώροι μὲ ἐρείπια. Ὁ τάφος τοῦ Χριστόφορου θρίσκεται στῆ θόρακα πλευρὰ τοῦ κυρίου ναοῦ. Ἡ τοιχογράφηση τῆς ἐκκλησίας δὲν ὡρίζεται καλά, σὺ γενικῶς γραμμικῶ ἀκολουθεῖ τὸ πρόγραμμα διαμορφωμένο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ Δωδεκαόροτου, ἐκτός ἀπὸ τὸν κεντρικὸ τρούλλο, ὅπου ἀντὶ γιὰ τὸν Παντοκράτορα ὑπάρχει ἡ Ἀνάληψη. Σὲ μερικὲς ἐπαρχιακῆς ἐκκλησίας ἡ Ἀνάληψη μὲνει σ' αὐτὴ τῆ θέσῃ μέχρι τὸν 12ο αἰ.

Αὐτὴ τὴν ἡσυχὴ περίοδο διακόπτεται ἡ ἐπανάσταση τῶν Βουλγάρων τὸ 1040, οἱ ὁποῖοι διασπέρζονται μὲ τὴν οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Μιχαῆλ Δ' Παφλαγονίου, πολιορκοῦν τὴν Θεσσαλονίκη γιὰ 6 ἡμέρες, ἐνῶ ὁ διοικητὴς τῆς πόλης Κωνσταντῖνος καταφέρνει νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ (εἰκ. 9).

Στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ. ἀναφέρονται δύο ἐκκλησίες στὴν πόλη, γιὰ τίς ὁποῖες δὲν ἔβρουμε ἄλλες πληροφορίες: Ἡ Νέα Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κυρτοῦ. Λίγο ἀργότερα, τὸ 1110, ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἁγ. Νικόλαος τοῦ Παλαιοφάβα κοντὰ στὴν Καταφυγή.

Μετὰ ἀπ' αὐτὴν τὴν σχετικὴ εὐρηνικὴ περίοδο οἱ Θεσσαλονικεῖς θλέπουν τὴν πόλη τους νὰ γίνεται τὸ κέντρο τῶν Νορμανδικῶν πολέμων. Στὴ διάρκεια τοῦ πρώτου πολέμου, 1081 - 85, ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς ἐπισκεπτεται τὴν πόλη κι ὀργανώνει ἀπ' ἐδῶ τὶς ἐκστρατείες του. Στὴ διάρκεια τῆς δευτέρας ἐπίθεσῃ τοῦ Βοημοῦδου, ὁ Ἀλέξιος μὲνει στὴν Θεσσαλονίκη (εἰκ. 10).

Παρ' ὅλους τοὺς πολέμους ποὺ διεξάγονται στὰ μέσα τοῦ 12ου αἰ., ἡ πόλη ἀκμάζει, ἔχει 100.000 κατοίκους καὶ ἡ περιγραφή τοῦ Τιμαριῶνα γιὰ τὴν γιορτῆ καὶ τὴ μεγάλη ἀγορὰ τοῦ ἁγ. Δημητρίου εἶναι ἐντυπωσιακῆ: «Μυσῶν τῶν παρικοινοῦτων γένη παντοδαπὰ Ἴστρον μέχρι καὶ Σκυθικῆς, Καμπανῶν, Ἱταλῶν, Ἰθρων, Λυσιταίων καὶ Κελτῶν τῶν ἐπέκεινα

9. Ο Πέτρος Ντελιάν (Δελεσάνος) ανακηρύσσεται βασιλέας της Βουλγαρίας (χρονογραφία Ι. Σκυλιτζή). Εν τώ μεταξύ ο Άλουσιάνος, γιος του Ίων. Βλαδιλάδου πού ζει στη Κωνσταντινούπολη, δραστηρεύει κι εντάσσεται στο στρατό του Ντελιάν. Μετά την ήττα τους στη Θεσσαλονίκη, ο Άλουσιάνος αιχμαλωτίζει τόν Ντελιάν και τόν παραδίδει στους Βυζαντινούς. Γι' αὐτήν τήν πράξη του παίρνει τόν τίτλο του μαγίτηρου.

10. Αλέξιος Α Κομνηνός (1081 - 1118) οργανώνει από τήν Θεσσαλονίκη τούς πολέμους κατά τών Νορμανδών.

11. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης (περίπου 1125 - 1194). Τοιχογραφία τού 14ου αι. στή Μονή Γκρατσόστας τής Σερβίας. Γίνεται μητροπολίτης Θεσσαλονίκης τό 1175. Κοινωνιστοπολιτική είχε ως τότε σταδιοδρομεί ως μάστορ τών ρητόρων, είχε γραφεί τó αρχάλο στόν Όμηρο, Πιθάρου και Αριστοφάνη. Ανθρώπινης, φιλελεύθερου πνεύμα, δέν άσολήθηκε μέ τή δογματική αλλά μέ τήν αναμόρφωση τής Εκκλησίας.

“Άλπεων», ή άγορά γινόταν έξω από τά δυτικά τείχη, οι σκηνές τών έμπορων τοποθετημένες ή μία δίπλα στήν άλλη σχηματίζουν κάθετους και όριζόντιους δρόμους, όπως στά παζάρια τών σημερινών ανατολικών πόλεων. Τά προϊόντα φθάνουν από τήν Βοιωτία, Πελοπόννησο, Ίταλία, Φοινίκη, Αίγυπτο, Ίσπανία, Ήράκλειες Στήλες, Ό Βενιαμίν Τουδέλης, τό 1160, αναφέρει ότι υπάρχουν 500 τεχνίτες τής έθραϊκής κοινοτήτας.

Στή διάρκεια τού 12ου αι. παρατηρείται μία πολιτιστική ανάπτυξη και μία αυτότελεια, σε σχέση μέ τό πνευματικό κέντρο τής πρωτεύουσας. Ή Θεσσαλονίκη, πόλη πού βρίσκεται πιό κοντά στή Δύση, παίζει σημαντικό ρόλο αὐτή τήν εποχή, πού οι σχέσεις τού Βυζαντίου μέ τή Δύση γίνονται προβληματικές. Οι μητροπολίτες Μιχαήλ Χούμνος, Νικήτας Μαρωσινός, Βασίλειος Άχρίδος, άνήκουν στήν κατηγορία τών κληρικών, πού έπιθυμούν τήν ένωση τών Έκκλησιών και αντίδρούν στήν ύποταγή τής ανατολικής Έκκλησίας στή Ρώμη. Στή Θεσσαλονίκη γίνονται τό 1154, οι συζητήσεις μέ τόν παπικό αντιπρόσωπο Anselme de Havelberg και τόν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Βασίλειο Άχρίδος, ενώ ο ήγούμενος τής Μονής Άκαπίου Νικήτας κρατάει τά πρακτικά τών συζητήσεων. Τήν ίδια εποχή, οι παραστάσεις τής Γέννησης και τής Βάπτισης στόν Όσιο Δαυίδ, και οι χαμένες τοιχογραφίες τής Παναγίας τών Χαλκέων αποτελούν ελάχιστα δείγματα τής

ντόπιας ζωγραφικής. Στή Μονή τής Θεοτόκου τού Μαστούνη, μικρό μοναστήρι οικογενείας, όπως πολλά άλλα στήν πόλη, άντιγράφεται τό 1185 ένα Ευάγγελιο από τόν γραφέα Θεόδωρο, τό όποιο σώζεται ως τίς μέρες μας.

Τήν ανάπτυξη τής πόλης διακόπτει ή πολιορκία και οι καταστροφές τών Νορμανδών τό καλοκαίρι τού 1185. Ή πολιορκία διαρκεί 9 μέρες κι έχουμε τήν περιγραφή τής από τόν μητροπολίτη Ευστάθιο Κατά Φλώρον (εικ. 11). Ό διοικητής τής πόλης Δαυίδ Κομνηνός δέν καταφέρνει νά οργανώσει τήν άμυνα τής πόλης (εικ. 12), δίνει άδεια στούς πλούσιους τής πόλης νά φύγουν, παίρνοντας μαζί τους και τούς όπλίτες τους. Ό «δή-» πολεμά γενναία, ακόμα και οι γυναίκες. Οι Νορμανδοί μπαίνουν στήν πόλη από τήν ΝΑ πλευρά τών τειχών, κοντά στόν πύργο τού Χαμαιδράκοντα, ακολουθεί σαφή 7.000 άτομων και μεγάλες καταστροφές. Από τήν περιγραφή τής πολιορκίας τού Ευστάθιου μπορούμε νά αποσπάσουμε μερικές πληροφορίες γιά τήν ίδια τήν πόλη. Τήν άμφισβητικά κτισμένη Θεσσαλονίκη, ο Ευστάθιος τήν διακρίνει στήν κάτω πόλη και στήν άκρόπολη. Άναφέρει τήν Χρυσή πύλη στή δυτική πλευρά τών τειχών, στήν άκρη τής σημερινής πλατείας Βαρδαρίου, έξω από τή Χρυσή πύλη και σε άπόσταση βολής βέλους, τό Μοναστήρι τού Άγ. Νικολάου τού Μυροβλήτη, ή άκριβής θέση του μάς είναι άγνωστη σήμερα.

Στήν ανατολική πλευρά τών τειχών, τήν πύλη τών Άσωμάτων μέ τόν πύργο τού Χαμαιδράκοντος, νασία από τήν σημερινή όδό Άγ. Δημητρίου. Τόν Ίππόδρομο, πού εδώ και άιώνες δέ χρησιμοποιείται γιά αγώνες, αλλά μετά τήν πολιορκία χρησιμοποιείται γιά τήν συγκέντρωση τών αιχμαλώτων, στή σημερινή πλατεία Ίπποδρομίου. Τήν έκκλησία τού Άγ. Πολιούχου Δημητρίου πού ύφίσταται πολλές καταστροφές. Τό έκκλησιαστικό νοσοκομείο, πού ο χώρος του δέν είναι δυνατόν νά ταυτιστεί σήμερα. Τό σπίτι τού Ευστάθιου, πιθανόν τό Μητροπολιτικό Μέγαρο, τό όποιο αναφέρεται σάν τόν οίκο όπου θεράπευσε ο Άγ. Δημήτριος, δίπατο μέ λουτρό και μικρό κήπο μέ όπωροφόρα δένδρα. Μέσα στήν πόλη πρέπει νά ύπήρχαν καλλιεργήσιμους χώροι μέ άμπέλια κυρίως, πού έσωναν από τήν πείνα τούς Θεσσαλονικείς.

Στά τέλη τού 12ου και τίς άρχές τού 13ου αι. κτίζεται και ή Μονή Φιλοκάλου, άφιερωμένη στόν Παντοκράτορα, γιά τήν όποία ο πρώτος άρχιεπίσκοπος Σερβίας Σάββας, γιος τού Στέφανου Νεμάνια, δίνει σσοδάρ ποσα και μένει σ' αὐτήν, όταν επισκέπτεται τήν πόλη. Παραγγέλλει μάλιστα δύο εικόνες σε τόπινο έργαστήρι και τίς χαρίζει στή μονή. Ή θέση τού μωσαϊστηριού αὐτού είναι άγνωστη σήμερα.

Τό 1204, μετά τήν κατάληψη τής Κωνσταντινούπολης από τούς Φράγκους, τήν Θεσσαλονίκη παίρνει ο Βονιφάτιος Μονφερράτος. Ή Άγ. Σοφία γίνεται μητρόπολη τών Λατινών, ο Άγ. Δη-

μήτριος καταλαμβάνεται από τον λατινικό Κλήρο, η Μονή Φιλοκάου γίνεται σε Λατίνους μοναχούς, ενώ η Μονή Ακακίου βρίσκεται από την προστασία του πάπα Ιννοκέντιου ΙΙΙ. Την ίδια εποχή αρχίζουν οι επιθέσεις των Βουλγάρων με ηγεμόνα τον Ιωαννίτη (Καλογιάννη ή Σκυλοιδάννη). Ο Βονιφάτιος σκοτώνεται σε μάχη έναντι των Βουλγάρων, ενώ ο θάνατος του Ιωαννίτη, έβρι από την Θεσσαλονίκη αποδίδεται σε θάυμα του αγ. Δημητρίου. Από το 1207 - 24, η πόλη διοικείται από τον άηλογο γιο του Βονιφάτιου, Δημήτριο, που επιτροτεύεται από τη μητέρα του Μαρία - Μαργαρίτα, ενώ την πόλη αναστατώνουν οι διαμάχες του οίκου της Φλάνδρας και Μονφράε.

Το 1224, ο Θεόδωρος Δούκας Κομνηνός Άγγελος, δεσπότης της Ήπειρου από το 1215, καταλαμβάνει την Θεσσαλονίκη και γίνεται μ' αυτόν τον τρόπο επιδόχος αυτοκράτορας, ενώ ως τότε αυτός ο τίτλος φαινόταν να ανήκει στον αυτοκράτορα της Νικαίας, Ιωάννη Βατάτζη. Το 1227, ο Θεόδωρος στέφεται αυτοκράτορας από τον Δημήτριο Χωματιανό Άκριδος, ενώ η πόλη γίνεται για κάποιο διάστημα, η έλπιδα της κατακρηματισμένης αυτοκρατορίας.

Η Θεσσαλονίκη, αποτινάσσοντας γρήγορα τη λατινική κυριαρχία, σε αντίθεση με την Κωνσταντινούπολη έχει να αντιμετωπίσει τους Βούλγαρους και το 1230, ο Θεόδωρος αιχμαλωτίζεται από τον τσάρο Ιωάννη Β' Άσάν.

Από το 1230 ως το 1246 η πόλη ζει μία εποχή άναταραχής, που δημιουργείται από τις διαμάχες του Θεόδωρου Δούκα Κομνηνού Άγγελου, του Ιωάννη Β' Άσάν τσάρου της Βουλγαρίας και του Ιωάννη Δούκα Βατάτζη αυτοκράτορα της Νικαίας. Οι διαμάχες συνοδεύονται με συνοικεισία μεταξύ των οικογενειών, ώστε γίνονται ακόμα πιο πολύπλοκες. Από το 1246 η πόλη και η περιοχή της γίνεται τμήμα της αυτοκρατορίας της Νικαίας.

Από το 1246 - 61, η Θεσσαλονίκη εξεκολλούει να είναι το επίκεντρο των πολεμών του Δεσποτάτου της Ήπειρου, των Βουλγάρων και της αυτοκρατορίας της Νικαίας. Άκόμα και μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης

12. Η κινεστέρνα που βρίσκεται στο εσωτερικό της ακρόπολης προς την Α. πλευρά των τειχών, τροφοδοτείται από το νερό του Χορτιάτη. Στην παλαιότητα του 1185, ο άδικος Δαυίδ Κομνηνός την έπισκευάζει αλλά διατάζει να την γεμίσει προτού να στεγνώσει το κορασσί, έτσι, χωρίς νερό αποκλείεται το τελευταίο καταφύγιο της πόλης, η ακρόπολη.

13. Εικόνα 27,8 x 21,5 x 1,5 εκ. στο Freising. Ο Μανουήλ Διουπάτος που αναφέρεται σαν αφηρητής της εικόνας είναι πιθανόν ο μητροπολίτης της Θεσσαλονίκης των μέσων του 13ου αι. Η εικόνα πιθανόν να προέρχεται από εργαστήριο της Θεσσαλονίκης.

(1261), το Δεσποτάτο της Ήπειρου εξεκολλούει να δημιουργεί παραχές στη Μακεδονία.

Πηγή εξέλιγος για όλα αυτά τα χρόνια είναι ο Γ. Άκροπολίτης, Κωνσταντινοπολίτης, που έζησε στο περιβάλλον της Νικαίας, έμεινε για κάποιο διάστημα στη Θεσσαλονίκη, ως μονοστράτηγος της Δύσεως, έγραψε χρονική συγγραφή, ποιήματα, ρητορικά και θεολογικά έργα. Άλλες προσωπικότητες που ζούν στο δ' μισό του 13ου αι.: Ο Δημήτριος Βεάσος και ο Δανιήλ Άχραδάς, ο πρώτος, μεγάλος οικονόμος της μητροπόλεως, συνθέτει το άπολυτικό του Φωτίου Θεσσαλίας και ο δεύτερος το μελοποιεί (εικ. 13).

Σ' όλη τη διάρκεια του 13ου αι., ενώ έχουμε ελάχιστα δείγματα ζωγραφικής στην ίδια την πόλη, είναι σχεδόν όλοιμορο ότι ζωγράφοι από τη Θεσσαλονίκη εργάζονται στη Σερβία και πιθανόν στη Βουλγαρία. Η Θεσσαλονίκη σαν καλλιτεχνικό κέντρο αντικαθιστά την Κωνσταντινούπολη στα χρόνια της λατινικής κατοχής. Οι τοιχογραφίες των Τεσσαράκοντα Μαρτύρων στο νότιο κλίτος της Άχειροποιήτου μάς πείθουν γι' αυτό. Έπίσης οι τοιχογραφίες στο ταφικό μνημείο που πρόσφατα άποκαλύφθηκε στο νότιο κλίτος της Άγ. Σοφίας είναι ακόμα ένα σχεδόν σύγχρονο δείγμα της εποχής.

Στο 13ο αι. η Θεσσαλονίκη είναι το μεγάλο εμπορικό κέντρο, οι Σέρβοι γίνονται μεσάζοντες μεταξύ δυτικής, κεντρικής Ευρώπης και Θεσσαλονίκης. Οι Γενομάτες το 1261, καταφέρνουν να πάρουν το προνόμιο του εμπορικού σταθμού στην Θεσσαλονίκη από τον φιλοδυτικό Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο. Η έπαφή με τη Δύση, το αυξανόμενο έμποριο και η αναπτυσσόμενη βιοτεχνία δημιουργούν τις συνθήκες για την ανάπτυξη μιάς μεσοασίας τάξης και οδηγούν συγχρόνως σε μία αυτάρκεια της πόλης σε σχέση με την κεντρική έξουσία της Κωνσταντινούπολης, που θα γίνει ακόμα πιο φανερή τον έπόμενο αιώνα.

Βλέπουμε ότι η Θεσσαλονίκη βρίσκεται στο προκλήιο κάθε φορά που στην ιστορία υπάρχει μία μετατόπιση του κέντρου άρους από την Άνατολή προς την Δύση και το αντίστροφο. Όταν στα παλιохριστιανικά χρόνια το κέντρο μεταφέρεται από τη Δύση στην Άνατολή, η πόλη γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση κι όταν, σχεδόν 1.000 χρόνια μετά, η Άνατολή γίνεται πολύ επικίνδυνη και οι σχέσεις με τη Δύση υποχρεωτικές η Θεσσαλονίκη γνωρίζει πάλι ιδιαίτερη ακμή.

Δέσποινα Ευγενίδου